

**ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ ЦИКЛІЧНОСТІ
ПІД ВПЛИВОМ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДОСЛІДЖЕНЬ М. Д. КОНДРАТ'ЄВА
ТА М. І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО**

Важко знайти науку, в якій би не вивчалися циклічні процеси. Широко досліджуються цикли в біології, економіці, екології, історії, соціології тощо. Циклічність притаманна багатьом процесам, є вона невід'ємною властивістю також і процесів економічного розвитку. Теорії циклічного розвитку економічних процесів почали з'являтися в середині XIX ст. Остання хвиля підвищення уваги до циклічності в процесах розвитку розпочалася у 70-х роках XX ст. і поширилася на багато країн. В різних державах, зокрема в Україні, проводяться конференції, форуми, круглі столи та симпозиуми, присвячені виявленню закономірностей циклічних процесів, а також дослідженню можливостей їх використання при прогнозуванні тенденцій розвитку суспільства. В Росії створено асоціацію «Прогнози і цикли», Міжнародний Фонд М. Д. Кондрат'єва. У США функціонує Фонд дослідження циклів, виконавчий директор якого Р. Моуглі повідомляє про факт виявлення близько 5000 типів різних циклів [1].

Як і будь-яка сфера суспільного життя, економіка також зазнає циклічних коливань у своєму розвитку, для опису яких використовується категорія «економічний цикл». Економічні цикли можна розглядати як коливання ринкової кон'юнктури з періодичним повторенням та наслідуванням періодів підвищення та зниження ділової активності.

Детальний аналіз категорії «ринкова кон'юнктура» провів в своїй роботі «Проблеми економічної динаміки» видатний радянський економіст М. Д. Кондрат'єв [2]. Розрізняючи статичний та динамічний підходи до аналізу економічних явищ, він наголошував на тому, що кон'юнктура ринку характеризується не тільки поточним станом її елементів, а і напрямом їх зміни.

Найчастіше у складі економічного циклу виділяються такі його фази як піднесення, спад та криза. Значну увагу дослідженню закономірностей протікання економічних циклів та причин виникнення криз було приділено видатним українським економістом М. І. Туган-Барановським. Його вагомим внеском в теорію криз

стала опублікована у 1894 р. магістерська дисертація «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя» [3]. М. І. Туган-Барановським було розроблено теорію циклу, в якій причини циклічного розвитку шукалися в середині економіки, а кризи вважалися закономірним явищем, притаманним економічним процесам.

Відмічаючи періодичні зміни етапів піднесення та спаду промисловості у тодішній Англії, що відбувалися кожні десять років, М. І. Туган-Барановський зазначав, що такі правильні чергування утворюють капіталістичні цикли, фази яких постійно змінюють одна іншу. Серед таких фаз ним було виділено: промислове піднесення, кризу і промисловий застій.

У своїй роботі «Основи політичної економії» (1917 р.) М. І. Туган-Барановський звертає увагу на те, що технічні удосконалення зазвичай вводяться в періоди промислового застою, що обумовлено необхідністю внаслідок падіння цін та, відповідно, доходів, шукати шляхи підвищення прибутку через зниження витрат виробництва.

Застерігаючи від помилки багатьох дослідників, що шукали причини криз в різних окремих сферах суспільного господарства, будь-то виробництво, обмін чи розподіл, Туган-Барановський зазначав, що кругообіг суспільного капіталу містить у собі всі три сфери, перетворюючись з однієї форми у іншу; капітал стикається з труднощами, притаманними капіталізму, що призводить до капіталістичного циклу та криз.

До висновків теорії криз М. І. Туган-Барановського можна віднести:

- ✓ Синхронність протікання криз у різних країнах.
- ✓ Інтенсивність застою пропорційна інтенсивності промислового піднесення: чим бурхливіші та інтенсивніші темпи промислового піднесення, тим гострішими кризами та різким пониженням економічної кон'юнктури супроводжувалися промислові спади.
- ✓ Активізація впровадження поліпшуючих інновацій не співпадає з фазами промислового піднесення, а зазвичай спостерігається в періоди промислового застою.
- ✓ Надвиробництво, як дійсний симптом криз, є явищем, властивим капіталістичному способу господарювання, який носить хаотичний неорганізований характер, що і призводить до капіталістичного циклу та криз.

Проходячи однакові періоди та фази, в економіці спостерігаються різні економічні цикли, що перебувають під взаємовпливом. Найчастіше виділяються цикли з такою періодичністю: цик-

ли Кітчина — Крума (3—4 роки); інвестиційні цикли Жугляра (7—11 років); будівельні цикли Кузнеця (17—25 років); великі цикли кон'юнктури Кондрат'єва (45—60 років); вікові цикли (2—3 століття).

Вагомий внесок М. Д. Кондрат'єва в розвиток теорії циклічності полягає у дослідженні довготривалих циклів («великих хвиль») у коливаннях ринкової кон'юнктури. Визнаючи за іншими економістами констатацію підйомів та пониження кон'юнктури на протязі тривалих періодів часу, М. Д. Кондрат'єв першим наголосив, а головне, довів циклічність таких процесів.

Результати аналізу кількісної та якісної інформації за періоди часу, яким відповідають великі цикли кон'юнктури, а також їх співставлення, дозволили Кондрат'єву надати додаткову характеристику періодам підйому та зниження циклів та зробити чотири основні висновки, які автором було названо емпіричними вірностями.

1. Початок підвищувальної хвилі кожного великого циклу кон'юнктури супроводжується значними змінами умов господарського життя суспільства. Такі зміни зазвичай пов'язані із значними технічними відкриттями та винаходами та пов'язаними з ними змінами техніки виробництва та обміну, посиленні ролі нових держав у світовому господарському житті, змінами умов грошового обігу тощо.

2. Періодам підвищувальних хвиль великих циклів кон'юнктури набагато більше притаманні значні соціальні потрясіння та перевороти (революції, війни) порівняно з періодами знижувальних хвиль.

3. Знижувальні хвилі великих циклів кон'юнктури супроводжуються довгою депресією сільського господарства.

4. Середнім капіталістичним циклам, що припадають на період підвищувальної хвилі великого циклу кон'юнктури, притаманні інтенсивний підйом та короткий спад; співпадіння із знижувальною хвилею характеризується слабкими і короткими підйомами та довгими та глибокими депресіями [2].

Дослідження видатних економістів М. Д. Кондрат'єва та М. І. Туган-Барановського визначили нові напрями розвитку теорії циклічності економічних процесів. Теорія М. І. Туган-Барановського відтворила нове бачення природи та причин виникнення криз в економіці. Доведення М. Д. Кондрат'євим існування довгих хвиль в коливаннях ринкової кон'юнктури дало поштовх розвитку іншим напрямам досліджень, в тому числі і технологічних укладів.

Література

1. Яковец Ю. В. Циклы. Кризиси. Прогнози. — М.: Наука, 1999. — 448 с.
2. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев; редкол.: Л. И. Абалкин и др. — М.: Экономика, 1989. — 526 с.
3. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії / М. І. Туган-Барановський; ред. С. М. Злупко. — Львів: Львів. нац. ун-т, 2003. — 628 с.

УДК338

В. М. Столярчук

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ АНТИЦИКЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ: ДОСВІД США

Як свідчить міжнародний досвід, серед важелів та інструментів антициклічного регулювання економіки, що їх реалізовували на практиці усі країни-ключові інноватори протягом другої половини ХХ століття, особливе місце посідає інноваційний механізм регулювання циклічних коливань ділової активності. На відміну від традиційних заходів монетарного, фіскального та інвестиційно-стимулюючого характеру, він зорієнтований на всебічну підтримку інноваційних зрушень в економіці через державне стимулювання інноваційної діяльності корпоративного сектору та розбудову ефективних національних інноваційних систем.

Реакцією на усвідомлення національними урядами розвинутих країн світу необхідності реалізації інноваційного механізму антициклічного регулювання стала істотна диверсифікація його важелів та інструментів, з-поміж яких найвищу ефективність продемонстрували коригування податкового і патентно-ліцензійного законодавства протягом періоду економічної рецесії, регулювання норми амортизаційних відрахувань та процесів трансферу технологій, а також стимулювання науково-технологічної кооперації великого та малого інноваційного бізнесу. При цьому ключовою формою реалізації перелічених інноваційних важелів антициклічного регулювання економіки стало державне програмування, як комплекс цілеспрямованих адміністративно-економічних і нормативно-правових важелів регулювання процесів переливу капіталу, а також територіального розподілу національної